

Πρόλογος

Στις 8 Μαρτίου 1924, η Ελλάδα και η Σοβιετική Ένωση επανέλαβαν επίσημα τις διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών που είχαν διακοπεί από την Οκτωβριανή Επανάσταση. Η Ελλάδα ήταν η πέμπτη ευρωπαϊκή χώρα –μετά τη Βρετανία, την Ιταλία, τη Νορβηγία και την Αυστρία– που καθιέρωνε σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση. Τον Ιούνιο του 1924, ο πρώτος Σοβιετικός Πρέσβης στην Ελλάδα, Αλεξέι Μιχαϊλόβιτς Ουστίνοφ, παρουσίασε τα διαπιστευτήριά του στον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας, Παύλο Κουντουριώτη.

Παραδόξως, μπορεί να πει κανείς, η Ελλάδα σύναψε επίσημες διπλωματικές σχέσεις με την ΕΣΣΔ πολύ νωρίτερα από άλλες βαλκανικές χώρες, που περίμεναν μέχρι τα μέσα σχεδόν της δεκαετίας του 1930, στιγμή κατά την οποία η ΕΣΣΔ εισήλθε στην Κοινωνία των Εθνών, και αποχώρησε από αυτήν η Γερμανία του Χίτλερ, για να αναγνωρίσουν επισήμως το κράτος που δημιούργησαν οι Μπολσεβίκοι μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση και τον ρωσικό εμφύλιο.

Αναμφίβολα ο μεγάλος ωφελημένος από τη νέα κατάσταση ήταν το νεοσύστατο κομμουνιστικό κόμμα, επισήμως για λίγους μήνες ακόμη με το όνομα Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας (Κομμουνιστικό) μέχρι την οριστική του μετονομασία τον Δεκέμβριο εκείνου του χρόνου σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας. Τα προηγούμενα χρόνια το ΣΕΚΕ(Κ) επιζητούσε συνεχώς αυτή την εξέλιξη στις σχέσεις Ελλάδας και Σοβιετικής Ρωσίας, υποστηρίζοντας ότι ήταν προς το συμφέρον του ελληνικού εμπορίου και της ναυτιλίας το άνοιγμα των διπλωματικών σχέσεων με την ΕΣΣΔ, καθώς στις σοβιετικές ακτές της Μαύρης Θάλασσας μια ανθούσα ελληνική κοινότητα, που απαρτιζόταν εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους, αποτελούσε ένα ισχυρό κίνητρο εξομάλυνσης των σχέσεων των δύο κρατών.

Αυτή η εξέλιξη, ωστόσο, είχε εντελώς διαφορετική επίδραση στο ίδιο το κόμμα. Με την αποκατάσταση των σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Ρωσίας, νέες προοπτικές και ευκαιρίες άνοιξαν για τους Έλληνες κομμουνιστές, ενώ ο έλεγχος της Μόσχας στο ελληνικό κόμμα έγινε ευκολότερο να επιβληθεί και να διατηρηθεί. Ασφαλώς για τους κομμουνιστές στην Ελλάδα το άνοιγμα της

Σοβιετικής Πρεσβείας στην Αθήνα υπήρξε ένας κρίσιμος παράγοντας για τη βελτίωση των συνθηκών του πολιτικού τους έργου. Μεταξύ άλλων παραγόντων, η παρουσία της πρεσβείας στην ελληνική πρωτεύουσα θα μπορούσε να διασφαλίσει ότι οι Έλληνες σύντροφοι θα χρηματοδοτούνταν επαρκώς και θα ήταν σε θέση να επικοινωνούν ευκολότερα με την Κομμουνιστική Διεθνή που έδρευε στη Μόσχα.

Εντούτοις, ο όρος «Ostpolitik» δεν γεννήθηκε ούτε στην Ελλάδα, ούτε στον Μεσοπόλεμο, αλλά αρκετές δεκαετίες αργότερα, στο ψυχροπολεμικό πλαίσιο της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής. Πράγματι λοιπόν, αν και με τον γερμανικής προέλευσης όρο «Ostpolitik» αναφερόμαστε στην στρατηγική της ύφεσης στην εξωτερική πολιτική των δυτικοευρωπαϊκών χωρών έναντι των κρατών του πρώην κομμουνιστικού συνασπισμού, ιδίως στο άνοιγμα των σχέσεων με το ανατολικό μπλοκ από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας τη δεκαετία του 1960, πολιτική με την οποία ταυτίστηκε το όνομα του σοσιαλδημοκράτη καγκελάρου Βίλλυ Μπραντ, εντούτοις, δεν υπάρχει αμφιβολία πως ο όρος «ελληνική Ostpolitik», που χρησιμοποιεί ο Ανδρέας Στεργίου ως τίτλο στο βιβλίο του είναι απόλυτα έγκυρος και εύστοχος.

Η ελληνική «Ostpolitik», με άλλα λόγια, το άνοιγμα που έκανε η Ελλάδα προς τις κομμουνιστικές χώρες την εποχή του Ψυχρού Πολέμου, παρότι αποτέλεσε ένα κομβικό κεφάλαιο στις διεθνείς σχέσεις της χώρας μας την εποχή εκείνη, παραμένει ένα σχετικά άγνωστο και σχετικά παραμελημένο κεφάλαιο των ελληνικών διεθνών σχέσεων, που μόνο λίγοι μελετητές καταπιάνθηκαν μαζί του.

Ο Σωτήρης Βαλντέν, για παράδειγμα, είχε εκπλήξει το ελληνικό κοινό με το βιβλίο του *Παράταιροι εταίροι: Ελληνική δικτατορία, κομμουνιστικά καθεστώτα και Βαλκάνια 1967-1974* (Πόλις 2009). Η μελέτη του Βαλντέν εστιάζοταν στις σχέσεις της δικτατορίας των Συνταγματαρχών με τα κομμουνιστικά κράτη, αποκαλύπτοντας με εξαιρετικά διεισδυτικό τρόπο εκατέρωθεν πολύπλοκες στρατηγικές συνεργασίας που εκ πρώτης όψεως φαίνονταν «αφύσικες». Ο ίδιος ο Βαλντέν, λίγα χρόνια νωρίτερα, είχε για πρώτη φορά προσεγγίσει το ζήτημα μέσω του βιβλίου του *Ελλάδα και Ανατολικές χώρες 1950-1957 – Οικονομικές σχέσεις και πολιτική* (Οδυσσεάς, 1991), δείχνοντας πως σχεδόν αμέσως μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο υπήρξαν τέτοιες αναζητήσεις.

Ο Στεργίου είναι ένας συστηματικός και επίμονος μελετητής των ζητημάτων της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά ταυτόχρονα και ένας καλός γνώστης της εξωτερικής πολιτικής των κομμουνιστικών κομμάτων και κρα-

τών και ιδιαίτερα της ΕΣΣΔ προς την περιοχή της ανατολικής Μεσογείου. Στο παρόν βιβλίο ανοίγεται στο πέλαγος των σχέσεων της Ελλάδας με τις ανατολικές χώρες κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου.

Όπως σημειώνει εύστοχα ο ίδιος, στην εισαγωγή του βιβλίου του, η ιστορία του ελληνικού ανοίγματος προς τα κράτη του Ανατολικού Συνασπισμού από τη δεκαετία του 1950 και έπειτα είναι εν πολλοίς η ιστορία της προσπάθειας να εξισορροπηθούν τα ζητήματα ασφάλειας με τις οικονομικές ανάγκες.

Παρά τις όποιες απόπειρες συγκλίσεων που παρατηρήθηκαν πριν το 1974, η ελληνική *Ostropolitik* έφτασε στο απόγειό της κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης. Στη Μεταπολίτευση, όπως σημειώνει ο Στεργίου, το παράδειγμα του Σαρλ ντε Γκωλ φαίνεται να ενέπνευσε ένα συνολικό άνοιγμα προς το Σοβιετικό Μπλοκ. Γενικότερα, η παγκόσμια ύφεση αποδείχθηκε ευνοϊκή για τον Κωνσταντίνο Καραμανλή ώστε αυτός να προχωρήσει σε άνοιγμα των σχέσεων της Ελλάδας με τις ανατολικές χώρες, ιδιαίτερα τα Βαλκάνια.

Πέρα από το διεθνές κλίμα, όμως, κάποιοι άλλοι παράγοντες, συνδεδεμένοι κυρίως με τις ελληνικές εξελίξεις, είχαν τη σημασία τους σε αυτήν την πορεία προσέγγισης της Ελλάδας με τις σοσιαλιστικές χώρες. Καταρχήν, η τραγωδία της Κύπρου⁷ η τουρκική εισβολή του 1974 και κατά συνέπεια η επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, όπως και η ένταση στις ελληνονατοϊκές σχέσεις, έφεραν κοντύτερα την Ελλάδα στις βαλκανικές κομμουνιστικές χώρες. Σε εκείνη την περίοδο, ιδιαίτερα ενισχύθηκαν οι σχέσεις με τη Βουλγαρία του Ζίβκοφ και τη Γιουγκοσλαβία του Τίτο. Όπως φαίνεται ξεκάθαρα και στη συλλογή εγγράφων που μετέφρασε και επιμελήθηκε ο αείμνηστος Σπύρος Σφέτας στο βιβλίο του *Η τιτοική Γιουγκοσλαβία και η μεταπολιτευτική Ελλάδα του Καραμανλή 1974-1979. Έγγραφα από τα Γιουγκοσλαβικά αρχεία* (University Studio Press, 2011), οι σχέσεις μεταξύ Καραμανλή και Τίτο, παρά το αγκάθι του Μακεδονικού, έγιναν στενότερες από ποτέ τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης. Για τη Γιουγκοσλαβία, εξάλλου, ως ηγέτιδα δύναμη του Κινήματος των Αδεσμεύτων (η ιδρυτική σύνοδος του Κινήματος πραγματοποιήθηκε στο Βελιγράδι το 1961), η υποστήριξη της κυπριακής υπόθεσης ήταν ζωτικής σημασίας από κάθε άποψη.

Πέρα, όμως, από την κρίση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, στην προσέγγιση με τις ανατολικές χώρες συνέβαλε αναμφίβολα και ο ιδεολογικός παράγοντας, ο νέος ιδεολογικός άνεμος που φυσούσε στη Μεταπολίτευση. Η πτώση της αντικομμουνιστικής δικτατορίας των Συνταγματαρχών έδωσε ώθηση σε όλους εκείνους που υποστήριζαν πως η Ελλάδα έπρεπε να έρθει κοντύτερα με τα σο-

σιαλιστικά κράτη, και να ενισχύσει τις οικονομικές της συνεργασίες με αυτά. Η δυσπιστία έναντι του ΝΑΤΟ και των ΗΠΑ που είχαν ταυτιστεί με την υποστήριξη ή ανοχή προς τη Χούντα και την τουρκική εισβολή, νομιμοποίησε ιδεολογικά την αλλαγή πυξίδας στην εξωτερική πολιτική. Μετά το Κυπριακό, η πολιτική του «εκ βορρά κινδύνου» σχεδόν χρεοκόπησε.

Μέσα σε αυτό το πνεύμα, ο Στεργίου περιγράφει και αναλύει πώς ο Καραμανλής, ήδη από την Άνοιξη του 1975, λίγο πριν από τη σύγκληση της Διάσκεψης του Ελσίνκι, πραγματοποίησε την πρώτη του περιοδεία σε βαλκανικές πρωτεύουσες. Σε εκείνη τη βαλκανική περιοδεία του, ο Καραμανλής επισκέφτηκε το Βελιγράδι, το Βουκουρέστι και τη Σόφια. Συνάντησε τον Νικολά Τσαουσέσκου στο Βουκουρέστι τον Μάιο, τον Τίτο τον Ιούνιο και τον Τόντορ Ζίβκοφ στη Σόφια τον Ιούλιο. Όπως σημειώνει ο Στεργίου, «ειδικά αυτή η επίσκεψη ήταν ιστορική. Ήταν η πρώτη επίσημη επίσκεψη Έλληνα πρωθυπουργού στη Σόφια και η πρώτη από μια σειρά ανταλλαγών στα επόμενα πέντε χρόνια. Ο ηγέτης της Λαϊκής Δημοκρατίας της Βουλγαρίας διαβεβαίωσε τον Καραμανλή ότι η χώρα του δεν είχε εδαφικές διεκδικήσεις έναντι της Ελλάδας και σεβόταν τα βόρεια σύνορά της». Και με τη Ρουμανία, οι σχέσεις της Ελλάδας περνούσαν μια εξαιρετική φάση. Καθώς, για περίπου δεκαπέντε χρόνια, μεταξύ 1964 και 1980, η Ρουμανία απολάμβανε τη συμπάθεια των δυτικών κυβερνήσεων, ιδιαίτερα των σοσιαλδημοκρατικών και ευρωκομμουνιστικών κύκλων, τόσο ο Τσαουσέσκου όσο και ο Καραμανλής βρήκαν γόνιμο έδαφος στην προσπάθειά τους να συνάψουν οι χώρες τους στενότερες σχέσεις.

Ο Στεργίου δεν περιορίζει, όμως, τη μελέτη του στις σχέσεις της Ελλάδας με τις βαλκανικές κομμουνιστικές χώρες, αντίθετα επεκτείνεται σε όλο τον σοσιαλιστικό συνασπισμό στην Ανατολική Ευρώπη. Όπως εξηγεί ο ίδιος, η ΕΣΣΔ και η Ανατολική Γερμανία κατέχουν κεντρικό ρόλο στην ανάλυση. Επιπλέον, για μεθοδολογικούς λόγους, η Ουγγαρία, η Τσεχοσλοβακία και η Πολωνία εξετάζονται σε διαφορετικό πλαίσιο απ' ό,τι οι βαλκανικές χώρες. Αν και πράγματι οι τρεις παραπάνω χώρες δεν συνδέονταν άμεσα με θεμελιώδη ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής του ελληνικού κράτους, είχαν σημασία εντός του ευρύτερου πλαισίου του ελληνικού ανοίγματος προς την Ανατολή.

Αν η πρώτη φάση της Μεταπολίτευσης (1974-1980) σηματοδότησε τη σαφή στροφή της Ελλάδας στις σχέσεις της με τις ανατολικές χώρες, η άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία τον Οκτώβριο του 1981 και ο ερχομός του

Ανδρέα Παπανδρέου στην Πρωθυπουργία αποτέλεσαν οπωσδήποτε μια εντυπωσιακή, για τα δεδομένα τουλάχιστον του δυτικού συνασπισμού, εξέλιξη. Ο Στεργίου αφιερώνει σημαντικό κομμάτι του βιβλίου του σε αυτήν την περίοδο και στην εξέλιξη των σχέσεων της Ελλάδας με τον Ανατολικό Συνασπισμό καθώς και τον αντίκτυπό τους στη Δύση.

Ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια του στη διακυβέρνηση, ο Παπανδρέου τοποθετήθηκε συστηματικά υπέρ θέσεων του ανατολικού συνασπισμού προκαλώντας την οργή των δυτικών, ιδιαίτερα Αμερικανών και Βρετανών. Όπως σημειώνει ο Στεργίου, «χαρακτηριστικά και καταγεγραμμένα παραδείγματα, που οδήγησαν την Ελλάδα σε σύγκρουση με άλλα μέλη του ΝΑΤΟ και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, ήταν η στάση του υπέρ της Σοβιετικής Ένωσης στο ζήτημα του κινήματος της Αλληλεγγύης στην Πολωνία και στο ζήτημα της κατάρριψης του αεροσκάφους των κορεατικών αερογραμμών από τους Σοβιετικούς. Η Αθήνα δικαιολογούσε αυτή τη συμπεριφορά στο πλαίσιο του πνεύματος της ύφεσης».

Όπως και για τον Καραμανλή, έτσι και για τον Παπανδρέου, η Ostpolitik είχε ως αφετηρία τα Βαλκάνια. Για τον δεύτερο, πάντως, τα Βαλκάνια αποτελούσαν πολύ περισσότερο από «γειτονικές χώρες». Συνιστούσαν ένα πεδίο όπου μπορούσε να προωθηθεί το όραμα για την παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια και να βρει εφαρμογή η αντι-νατοϊκή ρητορική του. Ας μην ξεχνάμε πως παρά το γεγονός ότι Γιουγκοσλαβία, Αλβανία, Βουλγαρία και Ρουμανία συνιστούσαν κομμουνιστικές χώρες, υπό την έννοια πως ένα κομμουνιστικό κόμμα είχε το μονοπώλιο της εξουσίας, μόνο η Βουλγαρία από τις παραπάνω τέσσερις μπορούσε να θεωρηθεί δορυφόρος της ΕΣΣΔ σε εκείνη τη φάση. Τόσο η Αλβανία όσο και η Γιουγκοσλαβία είχαν περάσει περίοδο σκληρής αντίθεσης με τη Μόσχα, ενώ η Ρουμανία έπαιρνε ολοένα και μεγαλύτερες αποστάσεις από τη Μόσχα από το 1968 και έπειτα.

Ο Παπανδρέου, εξηγεί ο Στεργίου, κινήθηκε με συστηματικό τρόπο προκειμένου να προωθήσει ένα πλαίσιο πολυμερούς συνεργασίας στην περιοχή. Έχοντας αυτόν το στόχο, και σε αντίθεση με τον Καραμανλή, ο Παπανδρέου χρησιμοποίησε την πολιτική της αποπυρηνικοποίησης ως βάση της πολυμερούς συνεργασίας την οποία επιδίωκε. Γενικότερα, πάντως, η σημαντική βελτίωση του κλίματος στις σχέσεις Ελλάδας και Ανατολικής Ευρώπης τη δεκαετία του 1980 αποτυπώθηκε στο γεγονός πως η Ελλάδα έγινε η χώρα του ΝΑΤΟ με την οποία ανταλλάξαν τις περισσότερες επίσημες επισκέψεις οι χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας.

Ο Στεργίου αναλύει τις επιλογές Παπανδρέου έναντι του ανατολικού συνασπισμού υπό το πρίσμα της εσωτερικής πολιτικής. Σύμφωνα με τον ίδιο, η ρηξικέλευθη ρητορεία του Παπανδρέου στην εξωτερική πολιτική εξυπηρέτούσε κυρίως σκοπιμότητες εσωτερικής κατανάλωσης. Το ΠΑΣΟΚ εξασφάλιζε έτσι την υποστήριξη της κομμουνιστικής Αριστεράς στην στρατηγική του αντιδεξιού μετώπου. Η θέση αυτή, που αναλύει τις επιλογές Παπανδρέου, στη βάση ενός εκλογικού ορθολογισμού που δίνει προτεραιότητα στην εσωτερική εκλογική πολιτική, αν και φαινομενικά εύλογη (η ευθυγράμμιση σταδιακά του Παπανδρέου με το δυτικό στρατόπεδο σε όλα τα μεγάλα ζητήματα είναι βεβαίως γνωστή και αδιαμφισβήτητη) είναι, ωστόσο, η περισσότερο συζητήσιμη από τις αναλύσεις του Στεργίου.

Είναι αλήθεια πως από τους περισσότερους αναλυτές, αλλά και γενικότερα στη δημόσια συζήτηση στο σύνολό της, οι επιλογές Παπανδρέου στην εξωτερική πολιτική της δεκαετίας του 1980 αντιμετωπίζονται υπό το πρίσμα των εκλογικών προτεραιοτήτων του και της εσωτερικής πολιτικής ατζέντας. Είναι, όμως, μάλλον περιοριστικό να αποδώσουμε αποκλειστικά, τέτοια κίνηση στην εξωτερική πολιτική του Παπανδρέου.

Η εξωτερική πολιτική Παπανδρέου των ετών 1981-1988 υπήρξε πολύ περισσότερο συνεκτική και διαμορφωμένη από ιδεολογικούς παράγοντες από όσο συχνά έχουμε την τάση να πιστεύουμε. Η αντίθεση του Παπανδρέου στην πολιτική της όξυνσης στις σχέσεις μεταξύ των δύο συνασπισμών, που ο Αμερικανός πρόεδρος Ρήγκαν εξέφρασε, δεν ήταν απλώς αποτέλεσμα μιας κυνικής εκλογικής πολιτικής. Είχε τις ρίζες της σε ένα ολόκληρο ρεύμα θεώρησης των διεθνών σχέσεων, τη λεγόμενη αναθεωρητική σχολή (*revisionist school*), σημαντικοί εκπρόσωποι του οποίου υπήρξαν ακαδημαϊκοί τους οποίους ο Παπανδρέου γνώριζε προσωπικά και εκτιμούσε ιδιαίτερα. Οι αναθεωρητικές προσεγγίσεις προέκυψαν μετά τον Πόλεμο του Βιετνάμ στο πλαίσιο μιας ευρύτερης επανεξέτασης του ρόλου των ΗΠΑ παγκοσμίως.

Η προσέγγιση των διεθνών σχέσεων με όρους αμερικανικής ηγεμονίας ή αυτοκρατορίας, και κατ' επέκταση η επίρριψη στις ΗΠΑ της βασικής ευθύνης για τον Ψυχρό Πόλεμο και την κούρσα των εξοπλισμών, όπως επίσης η εμπειρία της δικτατορίας, έκαναν τον Παπανδρέου ιδιαίτερα επιφυλακτικό, αν όχι εχθρικό, στις διακηρύξεις αφοσίωσης των Αμερικανών στη φιλελεύθερη δημοκρατία. Σε συνδυασμό με το τραύμα της ανατροπής του πατέρα του το 1965, ο αντιαμερικανισμός του Παπανδρέου πρέπει να γίνει αντιληπτός

ως κάτι βαθύτερο από μια κυνική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων της Ελλάδας τα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου.

Χωρίς να αποτελεί βασικό αντικείμενο της μελέτης του, ο Στεργίου δείχνει επίσης πως οι σχέσεις της Ελλάδας με την Ανατολική Ευρώπη επηρέασαν και το ΚΚΕ. Οι Έλληνες κομμουνιστές ωφελήθηκαν σημαντικά από τη βελτίωση του κλίματος στις σχέσεις της Ελλάδας με τα κράτη του Ανατολικού Συνασπισμού, τόσο σε πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο όσο και σε οικονομικό και οργανωτικό επίπεδο. Οι αναφορές του Στεργίου σε πτυχές των σχέσεων του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ανατολικής Γερμανίας (SED) με το ΚΚΕ είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες και γενικότερα άγνωστες στο ελληνικό κοινό. Μόνο προσφάτως, κάποιες πτυχές αυτών των σχέσεων έχουν εξετασθεί από Έλληνες ιστορικούς, με φωτεινότερο παράδειγμα, το πρόσφατο βιβλίο των Στράτου Δορδανά και Βάιου Καλογρηά, *Οι Ζωές των άλλων. Η Στάζι και οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στην Ανατολική Γερμανία 1949-1989* (Επίκεντρο, 2020), που τιμήθηκε μάλιστα με το Κρατικό Βραβείο μαρτυρίας.

Η μελέτη του Στεργίου διαπραγματεύεται, λοιπόν, τις σχέσεις της Ελλάδας με τις ανατολικές χώρες και τις διακυμάνσεις τους στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου. Όπως εύκολα μπορεί να γίνει αντιληπτό, ο στόχος μιας τέτοιας μελέτης δεν μπορεί να είναι η αναλυτική παρουσίαση των σχέσεων της Ελλάδας με καθεμία από τις κομμουνιστικές χώρες σε μια περίοδο σχεδόν μισού αιώνα. Στόχος του βιβλίου είναι μια συνολική, και ταυτοχρόνως συνεκτική και εμπειριστατωμένη, προσέγγιση της συγκεκριμένης ελληνικής εξωτερικής πολιτικής μέσα από την ανάλυση του πνεύματος αυτού που καταγράφηκε ως «Ostpolitik» στην επιστημονική και δημοσιογραφική ορολογία.

Όπως θα αντιληφθεί ο αναγνώστης, ο Στεργίου βασίζει την ανάλυσή του σε ένα σημαντικό βιβλιογραφικό όγκο καθώς και σε ένα μεγάλο εύρος αρχαικού υλικού που εντοπίζεται σε διαφορετικές χώρες, το οποίο απαιτεί συστηματική προσπάθεια και κόπο για να εντοπιστεί. Δεν χωρά αμφιβολία πως ο Στεργίου και με αυτό του το βιβλίο, όχι μόνο διατηρεί επαξίως τον τίτλο του επίμονου και αξιόπιστου ερευνητή των δύσκολων θεμάτων, αλλά κυρίως μας βοηθά στην κατανόηση πολύπλοκων και άγνωστων ζητημάτων της σύγχρονης ιστορίας μας.

Νίκος Μαραντζίδης
Θεσσαλονίκη, Απρίλιος 2022